

netü'l-Haseniyye'de kayıtlı (nr. 672) müellifi belli olmayan ve içerdiği ilâve kısımlar Saîd Ahmed A'râb tarafından İbn Hammâm'a nisbet edilerek *Tertibü'l-medârik*'in sonuna eklenen *Muhtasarü'l-Medârik* nüshası Kâsım Ali Sa'd'a göre İbn Reşîk'in *Muhtasar*'ına aittir (a.g.e., I, 53).

3. Ebü Muhammed Abdullah b. Sehl el-Kudâî, *Mûlaḥḥaş min tertibi Muhtasarî'l-Medârik (Tertibü Muhtasarî'l-Medârik ve ihtisâruh)*. Bazı kaynaklarda *İhtisârü'l-Medârik*, *Muhtasarü'l-Medârik* isimleriyle de kaydedilen eser İbn Hammâm'ın veya İbn Reşîk'in *Muhtasar*'ı üzerine yapılmış bir çalışma olup biyografiler önce alfabetik, ardından tabaka esasına göre yeniden düzenlenmiştir. Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (a.g.e., I, 61-63; Mach, s. 401).

4. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Alvân el-Misrî, *Muhtasarü'l-Medârik*.

5. İbn Karâ Şehâbeddin Ahmed b. Ömer el-Hârizmî ed-Dimaşkî, *el-Muntekâ mine'l-Medârik. Tertibü'l-medârik*'in giriş kısımlarıyla rastgele seçilmiş bazı biyografilerin özetlendiği eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (nr. 3863; Hâlid er-Reyyân, II, 695).

6. Necmeddin İbn Fehd, *Tertibü esmâ'i terâcimi'l-Medârik*. Eserdeki biyografiler, Mâlik'in öğrencileri ve diğerleri şeklinde iki bölüm halinde alfabetik sırayla yeniden tasnif edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Ahmed Bekîr Mahmûd), I-III, Beyrut 1967-68, neşredenin girişi, I, 7-38; a.e. (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî v.dğr.), I-VIII, Rabat 1965-83, I, 3-193; ayrıca bk. M. Tâvî et-Tancî'nin girişi, s. e-lc; II, 13-225; ayrıca bk. Abdülkâdir es-Sahrâvî'nin girişi, s. e-d; III, 174-195; Abdülkâdir es-Sahrâvî'nin girişi, IV, s. h; V, 269; VI, 150; ayrıca bk. Saîd Ahmed A'râb'ın girişi, s. 3-8; VII, Saîd Ahmed A'râb'ın girişi, s. 3-4; VIII, 83, 167-210; ayrıca bk. Saîd Ahmed A'râb'ın girişi, s. 1-3; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Aḥbârü'l-fukahâ' ve'l-muḥaddîsin* (nşr. M. L. Ávila – L. Molina), Madrid 1992, İspanyolca bl., s. XXXIV; Ebü Abdullah Muhammed, *et-Ta'rif bi'l-Kâdî 'İyâz* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Muhammediye 1402/1982, s. 116; Nübâhî, *Târiḥu kudâti'l-Endelûs* (nşr. Meryem Kâsım Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 32, 46; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1417/1996, s. 292, 445; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râb – Muhammed b. Tâvî), Rabat 1398/1978, IV, 348-350; Mahlûf, *Şecere-tü'n-nûr*, I, 226; Muhammed et-Tâlibî (M. Talbi), *Terâcim Aḡlebiyye müstahḡe min Medâriki'l-Kâdî 'İyâz: Biographies aḡhlabides extraites des Madarik du Cadi 'Iyad*, Tunus 1968, Fransızca bl., s. 23-50; Hâlid er-Reyyân, *Fihrişü mahḡtâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: et-Târiḡ ve mülḡakâtüh*, Dimaşk 1393/1973, II, 695; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Sec-*

tion) in the Garrett Collection Princeton University Library, Princeton-New Jersey 1977, s. 401; Beşîr Ali Hamed et-Türâbî, *el-Kâdî 'İyâz ve cühüdüh fi 'ilmeyi'l-ḡadîs: Rivâye ve dirâye*, Beyrut 1417/1997, s. 157, 415-430; Muhammed el-Beşîr Zâfir el-Ezherî, *el-Yevâḡitü's-şemîne*, Kahire 1420/2000, s. 7-10; M. İbrâhim Ali, *Iştîlâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikiyye*, Dübey 1421/2000, s. 62-81; Kâsım Ali Sa'd, *Cemheretü terâcimi'l-fukahâ'i'l-Mâlikiyye*, Dübey 1423/2002, I, 16-111; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâliki Ekolü (III.-V./IX.-XI. yy.)* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-18, 65-67, 104-105, 118, 127-128; Ch. Pellat, "al-Qadi Iyad, Tartib al-madârik wa-taqrib al-masâlik li ma'rifat a'lâm madhab Mâlik", *Arabica*, XVII/1, Leiden 1970, s. 95-97.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

TERTÎL

(الترتيل)

Kur'ân-ı Kerim'in
tilâvet usullerinden en ağır biçimde
okumayı ifade eden tecvid terimi

(bk. TİLÂVET).

TERTİP

(bk. KAZÂ).

TERVİYE

(التروية)

Hac menâsikinin başlangıç vakti olan
zilhicce ayının sekizinci günü.

Sözlükte *terviye* "düşünmek, akıl yor- mak; sulamak, suya kandırmak" mânalarına gelir. *Terviye* gününün ilk anlama göre adlandırılmasıyla ilgili üç görüş kaydedilir. Birincisi bunu, Hz. Âdem'in Kâbe'yi inşa ettikten sonra tefekkürde bulunup rabbine yönelerek bu ameli karşılığında nasıl bir mükâfatı hak ettiğini sorması, Cenâb-ı Hakk'ın tavafın ilk şavtından itibaren günahlarının bağışlanacağını bildirmesi, Hz. Âdem'in mükâfatın artırılmasını talep etmesi üzerine Kâbe'yi tavaf eden evlatlarının da bağışlanacağı müjdesini alması, tekrar ısrar edince tavaf yapanların bağışlanmalarını diledikleri bütün mümin evlatlarının günahlarının bağışlanacağını öğrenmesiyle; ikincisi, Hz. İbrâhim'in *terviye* gecesi rüyasında oğlunu kurban ettiğini görünce rüyanın rahmandan mı şeytandan mı olduğunu düşünmesi, arefe gecesi de aynı rüyayı görünce rahmandan olduğunu anlamasıyla; üçüncüsü Mekke halkının *terviye* günü Mina'ya çıkıp orada ertesi gün Arafat'ta okuyacakları duaları düşünmeleriyle ilişkilen-

dirmiştir. *Terviye*nin ikinci anlamından hareketle de üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlara göre Mekkeliler'in hacılar için su depo ettikleri ve arefeden bir gün önce hem hacılara hem hayvanlarına su vererek onları suya kandırdıkları, arefe gününe hazırlık olmak üzere Arafat'a su götürdükleri yahut günahkâr insanların susuz kimseler gibi Allah'ın rahmet deryasından kana kana içmeleri sebebiyle bu güne *terviye* adı verilmiştir (Râzî, V, 173). Eskiden Mina ve Arafat'ta su temininde güçlük çekilmesi ve Mekke'de bunun için gerekli hazırlığın yapılması sebebiyle bu güne *terviye* denildiğine dair yorum daha çok kabul görmüştür. Bu konuda ayrıca kelimenin "rivayette bulunmak" veya "görmek, göstermek" kökünden geldiği, *terviye* günü hac imamı Arafat'a çıkacak hacılara menâsikle ilgili bilgiler verdiği yahut Hz. Âdem'in Havvâ'yı bugün gördüğü veya Cebraîl'in Hz. Peygamber'e hac menâsikini bugün gösterdiği için *terviye* isminin verildiği söylenmektedir. Ancak bu yorumlar isabetli görülmemiştir (Aynî, *'Umde-tü'l-kârî*, VIII, 150).

Terviye hac menâsikinin ifasına başlanılan ilk gün olması bakımından önem taşır. Zilhiccenin sekizinci günü Mekke'de sabah namazını kılıp güneş doğduktan sonra Mina'ya gitmek, geceyi orada geçirmek, arefe günü güneş doğduktan sonraki zamana kadar Mina'da kalmak, böylece öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah olmak üzere beş vakit namazı orada eda etmek sünnettir (Müslim, "Ḥac", 147; İbn Mâce, "Menâsik", 84; Dârimî, "Menâsik", 34). Eğer mümkün olursa Mina'da Hz. Peygamber'in konakladığı Hayf Mescidi'ne yakın bir yerde konaklamak sünnete daha uygundur. Temettu' haccına niyet edenlerin, yani umre yapıp ihramdan çıkarılmanın daha önce de hac için yeniden ihrama girmeleri mümkün olmakla birlikte *terviye* günü ihrama girerek Mina'ya gitmek üzere yola çıkmaları da sünnettir. *Terviye* gününün cumaya rastlaması halinde zeval vaktine kadar Mekke'den ayrılmayan kimse cumayı eda etmeden Mekke'yi terketmemelidir. Çünkü bu namazı kılmak farz, Mina'ya çıkmak sünnettir. Cuma namazının fecrin doğuşuyla vâcip olacağını söyleyenlere göre de bu durum dikkate alınmalıdır. *Terviye* günü veya daha önce nâfile bir tavafın arkasından haccın sa'yi yapılabilir; fakat bu sa'yin ziyaret tavafından sonra yapılması daha faziletlidir. Temettu' haccına niyet edenler bu sa'yi ancak hac için ihrama girdikten sonra yapar-

bilirler. İbn Abbas'ın bildirdiğine göre, "Şafak vaktine ve on geceye, çifte ve teke ... andolsun" meâlindeki âyette (el-Fecr 89/3) zikredilen "çift" terviye ve arefe günleri, "tek" ise kurban kesme günüdür. Saîd b. Müseyyeb, "Burçlara sahip gökyüzüne, vaad edilen güne şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun" âyetinde geçen (el-Burûc 85/3) "şahitlik eden" ile terviye gününe, "şahitlik edilen" ile arefe gününe işaret edildiğini söylemiştir (Râzî, V, 173).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "rvy" md.; *Lisânü'l-Arab*, "rvy" md.; Buhârî, "Hâc", 82, 83, 86; Müslim, "Hâc", 336; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 58; Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1987, III, 189-190; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, V, 173; İbn Kudâme, *el-Muğni* (Herrâs), III, 404-407; Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 102; XIX, 284; Nevevî, *el-Mecmû'* (nşr. M. Necîb el-Mutîî), Riyad 1423/2003, VIII, 69-70; Muhibbuddin et-Taberî, *el-Kırâ li-kâşidi 'İmni'l-kurâ* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 376-379; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1400/1980, III, 515-517; a.mlf., *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, VIII, 149-151; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1418/1997, II, 588; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ'*, II, 489-491; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1415/1994, III, 517-518; M. Emin b. Ahmed el-Cekenî eş-Şin-kitî, *Şerhu Halil b. İshâk el-Mâlikî (Naşihatü'd-du'afâ' ve irşâdü'l-ağviyâ')*, Beyrut 1413/1993, II, 128-129; R. Paret – [W. A. Graham], "Tarwiya", *El'* (İng.), X, 312.

SALİM ÖĞÜT

TERZİ BABA

(ö. 1264/1848)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Elli dokuz yaşında öldüğü rivayetine göre 1789'da doğmuş olmalıdır. Asıl adı Mehmed Vehbi, babasının adı Fazlızâde Abdurrahman'dır. Mesleği terzilik olduğun-

dan Terzi Ağa, Terzi Baba veya Hayyât Vehbi; boyunun uzunluğundan dolayı Uzun Terzi, Uzun Terzi Ağa diye tanınmıştır. Mahmud Sadreddin'in *Şevkistan* adlı eserinde aslen Erzincanlı olduğu, evinin Câmî-i Kebîr ile Kurşunlu Cami arasında bulunduğu belirtilmektedir. Bazı eserlerde Erzurumlu diye kaydedilmesi, terzilikte çıkarılı olan Erzurumlu bir başka Terzi Baba ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Aşçı İbrâhim Dede ikinci Terzi Baba ile tanıştığını, Kâdiriyye tarikatına intisap eden bu kişinin Erzurum'da terzilik yaptığını söyler (*Aşçı Dede'nin Hatıraları*, I, 456).

Genç yaşta, Şirvanlızâde İakabıyla tanışan bir Kâdirî şeyhine intisap eden Terzi Baba'nın çocukluğundan itibaren tekkelere devam ettiği ve dinî bilgileri sözlü kültür vasıtasıyla öğrendiği kaydedilmektedir. Kırk yaşlarında iken Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Abdullah Mekki'ye intisap etti. Rivayete göre Abdullah Mekki'nin Erzincan'a geldiğini haber alan Terzi Baba, Kurşunlu Cami Medresesi'nde onu ziyarete gitmiş, birkaç gün sonra Abdullah Mekki, Terzi Baba'yı davet ederek Hâlid el-Bağdâdî'nin verdiği emanet için uygun birini bulmak amacıyla yola çıktığını, kendisini bu emanete lâyık gördüğünü söylemiş ve Terzi Baba'yı Nakşibendî-Hâlidî halifesi tayin etmiştir. Bu olaydan sonra Terzi Baba'nın şöhreti Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve Sivas yörelerinde yayılmış, menkıbeleri günümüze kadar gelmiştir. 1848 yılında Erzincan'da kolera salgınında ölen Terzi Baba, Erzincan Defterdarı Mecid Efendi ve halifelerinden Fehmi Efendi tarafından yaptırılan ahşap türbeye defnedilmiştir. Bir yangında harap olan türbenin yerine Erzincan Belediyesi 1980'li yıllarda kesme taştan yeni bir türbe yaptırmıştır. Erzincan şehir mezar-

Terzi Baba'nın Erzincan'daki türbesinin XIX. yüzyıla ait fotoğrafı (*Sefîne*, II, 183)

lığına Terzi Baba adı verilmiştir. Terzi Baba'nın üç erkek kardeşinden Fâzıl Abdülkerim Feyzi onun yanında medfundur. Erkek çocuğu olmayan Terzi Baba'nın soyu kızları vasıtasıyla devam etmiştir. Soyundan gelen bazı kişilerin mezar taşları halen Terzi Baba Mezarlığı'nda ve Terzi Baba Türbesi'nin çevresinde yer almaktadır. Erzincan'da Terzi Baba adına bir dernek kurulmuş, yine onun adını taşıyan büyük bir cami ile külliye inşa edilmiştir.

Hâlidîyye tarikatının Erzincan ve çevresinde yayılmasını sağlayan Terzi Baba damatları Mustafa Fehmi Efendi ile Mehmed Rüşdü'den başka Süleyman Efendi (Leblebici Baba), Abdülbâki Baba, Abdüsamet Efendi, İrşâdî Baba gibi birçok halife yetiştirmiştir. Fehmi Efendi'nin müridi Aşçı İbrâhim Dede'nin *Hatıralar*'ında Terzi Baba, Fehmi Efendi ve çevresi hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Terzi Baba'nın dinî-tasavvufî konuları işlediği *Kenzü'l-fütûh (Miftâh-ı Kenz)* adlı bir eseri bulunmaktadır. 1286 Ramazanı ortalarında (Aralık 1869) basılan nüshasından aslının mensur olduğu ve *Kenzü'l-fütûh* adını taşıdığı, daha sonra Rüşdü Efendi tarafından nazma çevrilip *Miftâh-ı Kenz* ismi verildiği anlaşılmaktadır. 1242 beyitten meydana gelen eserin sonunda Rüşdü Efendi'ye ait yirmi altı beyitlik bir münâcât ve "Medhiyye-i Hayyât" başlıklı yirmi dört beyitlik bir manzume yer almaktadır. Eserin aslının manzum olduğu ileri sürülmüşse de (Şafak, sy. 42 [1993], s. 72-74) bu doğru değildir. Zira Terzi Baba'nın şiir söylediğine dair bir rivayete rastlanmamıştır. İlk defa 1275 (1859) yılında basılan *Miftâh-ı Kenz*'in iki yazma ve on bir basma nüshası tesbit edilmiştir (a.g.e., a.y.). Yazma nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (TY, nr. 2340). *Osmanlı Müellifleri*'nde Terzi Baba'ya *Sübûtiyye Risâlesi* adlı bir eser daha nisbet edilmektedir.

Terzi Baba Camii ve Külliyesi – Erzincan